

Åsa Bengtsson, Kasper Hansen, Ólafur Harðarson, Hanne Marthe Narud & Henrik Oscarsson. 2013. *The Nordic voter: myths of exceptionalism*. Colchester: ECPR.

The Nordic voter tarkastelee poliittisen käyttäytymisen yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia viiden eri Pohjoismaan välillä. Kunkin maan keskeisen vaalitutkijan laatima tutkimus on ensimmäinen kirjanlaajuinen esitys aiheesta. Tarkastelun lähtöasetelma on herkkäinen. Kansainvälisessä vertailussa Pohjoismaat hahmotetaan yleensä pitkälti yhteneväiseksi blokiksi, mutta mitä lähemmin ja yksityiskohtaisemmin asiaa tutkii, sitä enemmän paljastuu eroja niin poliittisten instituutioiden kuin yksilötason toiminnan väliltä. Tämä näkyy erityisesti tarkasteltaessa kutakin Pohjoismaata laajemmassa joukossa länsimaita. Sen sijaan, että Pohjoismaat muodostaisivat lähtökohtaisesti yhtenäisen ryhmän, voivat ne jossain tapauksissa sijaita varsin kaukana toisistaan. Tutkimuksen yksi keskeinen johtopäätös onkin, että Pohjoismaat tarjoavat itsessään monin tavoin ihanteellisen kehikon vertailevalle tutkimukselle. Maissa on tarpeeksi yhteneväisyyksiä *most similar cases* -asetelmaan, mutta kuitenkin siinä määrin eroja, että vertailu on mielekäästä. Tämä jää kuitenkin huomaamatta, mikäli yhtäläisyyksien sijaan ei pureuduta myös niihin tekijöihin, joiden osalta maat olennaisesti eroavat toisistaan.

Poliittisen järjestelmän tasolla kaikki viisi Pohjoismaata ovat lähtökohtaisesti varsin samanlaisia. Maiden historiassa ja kulttuureissa on useita yhtäläisyyksiä. Kaikille on ominaista evankelis-luterilaisen kirkon vahva asema, vakaa edustuksellinen demokratia ja monipuoluejärjestelmä, laajalle levittäytynyt hyvinvointivaltio ja suhteellisen korkea veroaste sekä ammattiyhdistyksen kuuluvuus suuri osuus työvoimasta. Poliittisen kulttuurin osalta yhdistäviä piirteitä ovat puolestaan olleet kompromisseihin tähtäävä päätöksenteko ja eri yhteiskuntaryhmien laaja edustus, korporatismi, korkea äänestysaktiivisuus, yhdistysjäsenyyksien yleisyys ja kansalaisten suuri sekä institutionaalinen että sosiaalisen luottamuksen taso. Kirjoittajat viittaavat Herbert Tingsteniin, joka jo vuonna 1966 luonnehti Pohjoismaita ”onnelliseksi demokratioiksi”.

Poliittisia instituutioita ja vaalijärjestelmiä tarkasteltaessa alkaa hahmottua myös selviä eroja.

Vaikka kaikissa maissa on käytössä suhteellinen vaalitapa, äänestäjän valintatilanne vaaleissa on erilainen. Norjassa äänestäjän valinta rajoittuu suljettujen puoluelistojen välille. Periaatteessa äänestäjän on mahdollista poistaa yksi tai useampi ehdokas puolueen listalta, mutta onnistuakseen tämä vaatii, että enemmistö puolueen äänestäjistä haluaisi tehdä keskenään samanlaisen muutoksen. Näin ei toistaiseksi ole tapahtunut sen jälkeen kun mahdollisuus otettiin käyttöön vuonna 1920. Islannissa nykyisin käytössä olevassa järjestelmässä äänestäjät voivat ehdokkaan poistamisen lisäksi muuttaa ehdokkaiden keskinäistä järjestystä. Käytännössä tällä ei kuitenkaan ole toistaiseksi ollut vaikutusta ehdokkaiden valituksi tulemiseen. Tanskassa puolueet voivat puolestaan itse päättää, lähtevätkö ne vaaleihin suljetulla vai avoimella listalla. Jälkimmäisessä tapauksessa henkilökohtaisten äänten määrä vaikuttaa ehdokkaiden keskinäiseen

järjestykseen. Henkilökohtaisen äänen antaminen on mahdollista myös suljettujen listojen kohdalla, mutta niiden vaikutus on huomattavasti pienempi. Avointen listojen käyttö on 2000-luvulla kaksinkertaistunut 1970-luvun tilanteeseen verrattuna (44 % vs. 88 %). Toisaalta henkilökohtaisten äänen antamisen yleisyys on pysynyt suhteellisen vakaana vaihdellen 40 ja 50 prosentin välillä.

Ruotsissa on ollut mahdollista äänestää suoraan ehdokasta vuoden 1998 vaaleista lähtien. Käytännössä ehdokkaat ovat edelleen vaalilistassa puolueen valitsemassa järjestyksessä, mutta äänestäjä voi merkitä haluamansa ehdokkaan listalta. Mikäli kahdeksan prosenttia (vuodesta 2010 lähtien 5 %) puolueen äänestäjistä vaalipiirissä on antanut henkilökohtaisen äänen samalle ehdokkaalle, se kumoaa puolueen järjestyksen ja ehdokas nostetaan näin listan kärkeen. Henkilöäänestämisen suosio on kuitenkin laskenut sen käyttöönottamisesta lähtien. Vuoden 2010 vaaleissa mahdollisuutta hyödynsi neljäsosa äänestäjistä ja yhteensä 349 edustajapaikasta vain kahdeksassa tapauksessa valittiin ohitti puolueen päättämän järjestyksen. Suomi edustaa Pohjoismaiden joukossa siis tässä suhteessa poikkeusta, koska meillä äänestäjän on pakko äänestää suoraan ehdokasta puolueen listalta. Ehdokkaat ovat listalla vakiintuneen käytännön mukaisesti aakkosjärjestyksessä, mutta tästä ei erikseen ole mainittava vaalilainsäädännössä.

Oheinen vertailu osoittaa, että pelkästään Pohjoismaiden sisällä on käytännöissä paljon enemmän vaihtelua kuin voisi päätellä Suomessa aika ajoin käydyn keskustelun perusteella siitä, tulisiko meidänkin siirtyä Ruotsin mallin mukaisesti suljettuihin listoihin. Toinen olennainen ero, johon myös meillä usein viitataan, on äänestäjän käsitys vaalien merkityksestä hallitusratkaisun kannalta. Kirjoittajat huomauttavat, että Suomea lukuun ottamatta koalitionmuodostus on muissa Pohjoismaissa tapahtunut perinteisen vasemmisto-oikeisto-ulottuvuuden pohjalta siten, että puolueet ovat tukeneet joko vasemmisto- tai oikeistojohtoista pääministeriehdokasta muodostaen näin vasemmistoblokin ja oikeistoblokin (ei-sosialistisen blokin). Puolueiden vaaliohjelmista käy myös selvästi ilmi, kumpaa ryhmittymää ne vaalien jälkeen tukevat. Suomessa hallituksen muodostaminen on ollut tässä suhteessa huomattavasti pragmaattisempaa ja blokkien muodostamista on heikentänyt puolueiden hallittomuus ilmoittaa ennen vaaleja mieluisimpia hallituskumppaneitaan. Lisäksi meille ovat 1980-luvulta asti olleet ominaisia ylisuuret hallituskoalitiot, joissa on edustettuina puolueita ideologisen ulottuvuuden molemmilta laidoilta.

Keskeisten yhteiskunnallisten kerrostumien mukaisesti jäsentynyt puoluekenttä on pääpiirteissään melko samankaltainen kussakin Pohjoismaassa ja säilynyt hämmästyttävän vakaana läpi vuosikymmenten. Vakaus on ollut jopa siinä määrin luonteenomainen piirre, että Lipset ja Rokkan (1967) ovat kutsuneet Pohjoismaiden puoluejärjestelmiä jäätynneiksi. Keskeisiä muutoksia ovat olleet kristillisten puolueiden perustaminen Suomessa ja Ruotsissa 1960-luvun alussa (Norjassa jo 1933) ja Tanskassa vuonna 1970, oikeistopopulististen puolueiden ilmaantuminen 1970-luvulla ja vihreiden puolueiden muodostaminen Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa vuosikymmen myöhemmin. Puoluejärjestel-

män osalta ainoastaan Islanti poikkeaa naapureistaan.

Tutkimuksen analyttisessä kehikossa vertailun toisen ulottuvuuden muodostaa muutoksen suunta. Kirjoittajien mukaan monien keskeisten indikaattorien osalta Pohjoismaista voidaan löytää samanlaisia kehityspiirteitä. Luokkaanestäminen on vähentynyt kaikissa Pohjoismaissa, joskin säilynyt silti kansainvälisesti katsottuna voimakkaana Ruotsissa. Sama koskee puoluesamastumisen astetta, mikä näkyi myös siinä, että vaalien aikana äänestyspäätöksensä tekevien ja osuus on lisääntynyt, kuten myös liikkuvien äänestäjien osuus. Äänestysaktiivisuus on Tanskaa lukuun ottamatta laskenut ja julkisten menojen suhde bruttokansantuotteen kasvanut. Kirjoittajat huomauttavat, että yhteneväisistä kehityksestä huolimatta Pohjoismaat kuitenkin yllättäen eroavat toisistaan edellä mainittujen tekijöiden osalta enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Kirjoittajat mainitsevat eurooppalaistumisen ja globalisaatiokehityksen esimerkeinä tekijöistä, jotka ovat osaltaan voineet suunnata ennen yhteneväisiä Pohjoismaita keskenään eri suuntiin. Kyseiset muutokset voivat näkyä varsin konkreettisesti, kuten televiisio- ja markkinoiden rakentumisessa. Siinä missä muutama vuosikymmen sitten pohjoismaalaiset pystyivät seuraamaan naapurimaiden televisiolähetyksiä, tämä on nykyisin enää harvoin mahdollista. Vastaavasti nuoremmat sukupolvet käyttävät yhä useammin englantia yhteisenä kielenä pohjoismaalaisissa yhteistyössä.

Samoin kehityskulun erilainen vaikutus näkyy kiinnostavasti myös vertailun kolmannessa ulottuvuudessa eli yksilötason käyttäytymisessä. Kirjoittajat osoittavat, että vaikka vuoden 2008 taluskriisi kosketti kaikkia Pohjoismaita, sen vaikutus istuvan hallituksen suosioon oli erilainen maasta toiseen. Sekä Norjassa että Ruotsissa istuvan hallituksen suosio nousi taloustaantumien myötä huomattavasti. Norjassa punavihreä hallituskoalitio vastasi kriisin aikana monien äänestäjien ilmaisemaan tarpeeseen käyttää öljystä kertyneitä tuottoja kotimaisten ongelmien ratkaisemiseen. Hallituksen suosioon vaikutti positiivisesti myös keskustan ja oikeiston välinen etäisyys, mikä heikensi niiden mahdollisuutta muodostaa hallitukselle varteenotettava vaihtoehto. Myös Ruotsissa oppositiopuolueiden vaikeus löytää yhteistä agendaa paransi keskusta-oikeisto-hallituksen asemaa. Lisäksi hallituksen elvytystoimet onnistuivat hyvin, eikä Ruotsi ajautunut yhtä vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen kuin useat muut maat. Kotimaisen kysynnän ylläpitäminen oli myös Suomen hallituksen keskeinen strategia ja valtiovarainministerinä työskennellyt kokoomuksen Jyrki Katainen sai työstään kansainvälistä tunnustusta. Vuoden 2011 eduskuntavaaleista toinen hallituksen pääpuolueista, keskustusta, koki jyrkän laskun suosiossaan samalla kun kokoomus nousi suurimmaksi puolueeksi. Vaalitutkimuksessa havaittu äänestäjien tapa rangaista istuvaa hallitusta taloudellisista laskusuhdanteista toimi siis tältä osin varsin valikoidusti. Taluskriisiä seuranneet vaalit pidettiin Tanskassa vasta kirjan painoon menon jälkeen syksyllä 2011, mutta niiden tulokset osoittivat, että myös siellä hallitusvastuussa ollut keskusta-oikeistolainen hallitus hävisi niukasti.

Kansainvälisen taluskriisin vaikutukset tuntuivat syvimmin Islannissa heijastellen pankkien yksityistämisen vuosituhanen vaihteessa tapahtuneita virheitä. Taluskrii-

sin puhkeamisen myötä valtio otti tilapäisesti pankit haltuunsa, jolloin ne säilyttivät toimintakykynsä asiakkaiden suuntaan. Kirjoittajat kuitenkin toteavat, että yksikään poliittikko tai viranhaltija ei eronnut tai julkisesti myöntänyt vastuutaan kriisin osalta. Kansalaisten kasvava tyytymättömyys näkyi mielenosoituksina ja johti lopulta istuvan hallituskoalition vetäytymiseen ja uusiin vaaleihin. Huhtikuun 2009 vaaleissa taluskriisin aikana vallassa ollut itsenäisyyspuolue koki historiansa suurimman vaalitappion ja menetti 13 prosenttiyksikköä edellisten vaalien kannatuksestaan.

Äänestäjien poliittisessa käyttäytymisessä ilmenee lukuisia muitakin eroja Pohjoismaiden välillä. Näitä tarkastellaan kirjassa kansallisten vaalitutkimusten aineistojen pohjalta siten, että analyysien rakenne on samanlainen luvusta toiseen. Systemaattinen esitystapa tuo tutkimukseen hyvin ryhtiä. Toisaalta kunkin analyysin toistaminen viiden eri maan kohdalla tuottaa suuren määrän yksittäisiä havaintoja, joista lukijan on välillä vaikea hahmottaa kokonaiskuvaa. Kirjoittajat tekevät tältä osin ansiokasta työtä tutkimuksen keskeisiä tuloksia tiivistäessään. Yleiskuvan pirstaloitumisen riski ei ole millään muotoa vain tähän tutkimukseen rajautuva haaste, vaan se on yleistä useita yksilötason maakohtaisia analyysejä yhdistäville tutkimuksille. Tulkintoja joudutaan usein hakemaan järjestelmätason muuttujista. Kun monitasoasetelma, jossa olisi yhdistetty järjestelmä- ja yksilötason analyysi, puuttuu, esitettyjä hypoteeseja ei voida systemaattisesti testata. Kirjoittajien ratkaisu pidättäytyä yksilötason maakohtaisissa analyyseissä Pohjoismaiden sisällä on luonnollisesti täysin perusteltu, koska järjestelmätason havaintoja (maita) on tässä käytössä vain muutama. Joissain tapauksissa olisi kuitenkin voinut harkita, että vertailuasetelmaa olisi laajennettu muihin länsimaihin hyödyntäen tutkimuksessa käytettyä CSES-projektin (Comparative Study of Electoral Systems) aineistoja. Näin mukaan olisi voitu ottaa myös järjestelmätason selittäviä tekijöitä ja testata niiden yhteisvaikutuksia yksilötason tekijöiden kanssa. Näin jollekin maalle ominaisesta piirteestä olisi voitu saada lisätietoja, kun muita vastaavia tapauksia olisi mahdollisesti löytynyt muista maista.

Kiinnostavaa antia ovat myös tutkimuksen lopussa esitetyt kuvaukset kunkin kansallisen vaalitutkimuksen kehityksestä. Tässä suhteessa uranuurtajamaa on Ruotsi, jonka vaalitutkimusohjelma perustettiin jo vuonna 1956. Tämän jälkeen yhteensä yli 70 000 ruotsalaista on haastateltu eri tutkimusten yhteydessä. Göteborgin yliopistoon sijoittuva vaalitutkimusohjelma on resurssiltaan vaikuttava. Norjan vaalitutkimusohjelma perustettiin Stein Rokkanin ja Henry Valenin aloitteesta 1957. Professori Valen johti vaalitutkimusta aina vuoteen 1985 asti, jolloin tehtävä siirtyi Bernt Aardalille. Tanskassa vaalitutkimusohjelma perustettiin 1971 ja Islannissa 1983. Suomi on tässä suhteessa nuorin tulokas. Vuonna 1991 julkaistiin Pertti Pesosen, Risto Sänkiahon ja Sami Borgin laaja tutkimus *Vaalikansan äänivalta*, mutta aktiivinen vaalitutkimustoiminta jatkui vasta vuonna 2003, jolloin perustettiin professori Heikki Paloheimon johtama vaalitutkimuskonsortio. Kukin kirjan kirjoittajista on aktiivisesti mukana oman maansa vaalitutkimusyhteistyössä. Kaikki Pohjoismaat ovat myös olleet mukana CSES-yhteistyössä vuodesta 2003 lähtien.

Viiden pohjoismaalaisen vaalitutkijan yhteistyö on erinomainen katsaus ilmiöön, jonka monisäikeisyys yllätti myös kirjoittajat itsensä. Monen pohjoismaalaisen oletetaan itsestään selvästi tunnevan naapuriensa poliittisen kontekstin, mutta monessa tapauksessa tietämys voi itse asiassa osoittautua pintapuoliseksi. Myös tässä suhteessa tutkimus on erinomaisen yleissivistävä esitys. Tältä kannalta ehdottomasti parasta ovat esimerkiksi talouskriisin poliittisia vaikutuksia käsittelevä kuvaileva jakso, jollaisia olisi voinut olla mukana enemmänkin. Tämän tyyppiset katsaukset kuvastavat hyvin myös sitä seikkaa, että välillä rajalliseksi alueeksi koettu vaalitutkimus on itse asiassa laajasti koko yhteiskunnan tutkimusta. Kaiken kaikkiaan kirja soveltuu niin opiskelijoille, tutkijoille kuin pohjoismaalaisesta yhteistyöstä yleisemminkin kiinnostuneille.

Kirja on omistettu tutkimusryhmässä Norjan edustajana toimineen Hanne Marthe Narudin (1958–2012) muistolle.

HANNA WASS